

ПОЈАМ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ УЏБЕНИКА Дискусија на Правном факултету у Београду

Комисија за реформу Факултетског већа Правног факултета у Београду у току зимског семестра 1972/73. године расправљала је у неколико наврата о томе како треба да изгледа један универзитетски уџбеник који би одговарао захтевима модерне школе. Затим је организован заједнички састанак Комисије за реформу и Секције Удружења универзитетских наставника Правног факултета 10. I 1973. на коме је узело учешћа око двадесет наставника и сарадника овог факултета. Увод у дискусију на овом састанку представљао је реферат (др П. Шујелић) у коме су изложени дотадашњи резултати рада Комисије за реформу.

У уводном реферату је наглашено, најпре, да је реч тек о почетку разговора ове врсте и да стога сва питања нису обухваћена. Нарочито је напоменуто да питање идејности уџбеника (једно од најзначајнијих) овом приликом није обухваћено из следећа два разлога: прво, по свом значају оно захтева посебну пажњу те не треба да буде посматрано као једно од „узредних” питања, и друго, једнострано би било говорити само о идејности уџбеника, већ о идејности у настави уопште. Затим је истакнуто у реферату да се уџбеници на Правном факултету у Београду веома разликују по обиму захвата материје, по свом садржинском приступу, по методолошком приступу. Има се утисак, речено је, да су неки уџбеници преимензионирани, док су други доста сажети. Иако се, сигурно, не може рећи колико страница један уџбеник треба да садржи, постављено је питање треба ли, ипак, некакве међусобне пропорције у овом погледу да постоје? — Међутим, питање много значајније од обима уџбеника тиче се начина обраде материје и метода излагања. Ту се могу уочити најмање три основна концепта. 1. Излажу се елементи правних института који чине одређену грану права помоћу позитивноправних решења, опште (или претежно) прихваћених схватања науке и правне праксе. Предмет је искључиво домаће позитивно право. (Указивање на друга решења или контроверзност појединих схватања чини се без дубљег улажења или анализе). 2. Правни институти који чине систем права одређене гране излажу се посматрани из различитих углова: историјског, упоредноправног, социолошког, теоријског, итд. При томе, решења позитивног права имају најзначајније место, али је институт осветљен елементима трајније вредности тако да уџбеник не бива превазиђен („застарео”) сваком техничко-правном новином коју доноси измена прописа. 3. У уџбенику се излажу и схватања аутора која су резултат његовог научнистраживачког рада, којима он може вршити одређени утицај на стварање или примену права или на даљи развој научне мисли у тој области. У овом случају уџбеник понавља више носи „личну боју” аутора, јер представља и његово научно дело.

Полазећи од ове анализе у реферату се закључује да је од првенственог утицаја на прихватање једно од изложених концепата питање намене уџбеника, то јест сврхе која се жели њиме на постигну, или, још боље, круга лица којима је намењен: онима који уче право, онима који примењују право или стварају право, или, поред поменутих и ширем кругу лица.

Ту се, такође, могу запазити различити приступи. 1. Уџбеник је на првом месту инструмент за рад студената. Он треба да их упозна са позитивним правом, али такође да утиче на развијање опште правне културе, критичности мишљења, дубљег разумевања економске и друге позадине појединих института, да их оспособи за примену права или истраживања без обзира на то каква ће бити позитивно-правна решења. (Све ово, разуме се, у оквирима једног разумног обима материје). 2. Поред основне намене (студентима), уџбеник може имати и шире амбиције: може бити намењен лицима која примењују или која стварају право. Потреба за оваквим уџбеником постоји нарочито у границама где не постоји кодификовано право, систематизована судска пракса (решавају се конкретни случајеви на оригиналан начин, али без спремности да се дефинишу принципи), недовољно уочени обичаји... итд., а нарочито у периоду када се развија самоуправно право (тзв. „спољашње“ и „унутрашње“), када се законодавно уобличава једна правна материја или се формирају нове правне дисциплине услед потреба праксе. 3. Најзад, универзитетски уџбеник (нарочито када је он и научно дело аутора) могао би бити намењен и ширем кругу лица, а не само студентима и другим правницима. Као на пример, колекција »Thémis« у Француској, која поред студената има у виду још и „практичаре права, управу, новинаре, политичаре, који хоће да буду у току дубоких промена које право трпи... сваког образованог човека у време када продубљено знање друштвених феномена постаје нужан елемент опште културе”.

У вези са овом групом питања у Комисији за реформу је преовладало схватање по којем уџбеник, који је на првом месту инструмент за рад студената, треба да има за циљ да отвори хоризонте у стручно и научно подручје које дисциплина захвата, као и да подстакне студијско интересовање (научно-стручна мотивација) и за време и, нарочито, после студија. Ради тога уџбеник, са једне стране, треба да садржи основна теоријска знања којима се отвара пут ка позитивном праву, али, са друге стране, он мора да садржи један минимум стандардних знања (испод кога минимума не може бити реч о универзитетском уџбенику, него о средњошколском уџбенику). При томе је, разуме се, нужно да се аутор држи у највећој мери наставног програма и одржи извесну пропорцију обима наставних јединица које се обрађују. (Има случајева да се неки делови запостављају, док се други мегаломански обрађују). На овом месту је посебно указано на једну оригиналну концепцију изложену у Комисији за реформу (др С. Врачар) по којој, не би требало више говорити о уџбенику какав данас постоји, него о уџбеничком материјалу који би био сачињен од: 1. једног целинског уџбеника са стандардним знањима, 2. од комплементарног уџбеничког материјала (који са становишта домета и захвата могу бити веома различити) и 3. од тзв. „ридинга” (reading), тј. разних текстова, збирки, антологија, и сл. Стварању једног оваквог уџбеничког материјала требало би тежити на свим предметима и поред тога што данас постоје још увек бројне тешкоће у остваривању овог циља: број наставника и сарадника који би припремали овај материјал, разлози финансијске природе, итд. У погледу, пак, обавезности овог материјала као испитног градива, сматра се да би он погодовао диференцираности која постоји међу студентима и да би пружао шансу бољим студентима, јер би обим савладаног материјала утицао на висину оцене.

У реферату је даље указано на основе идеје изложене у Комисији за реформу поводом питања оправданости (или пожељности) постојања више уџбеника на истом предмету на истом факултету. Најпре, у систему тзв. уџбеничког материјала ово се питање и не би озбиљно постављало, јер би целински уџбеник (са стандардним знањима) писао најстарији или најискључивији наставник док би комплементарне уџбеничке писали остали наставници на предмету према својим компетентностима или склоностима. Међутим, пошто је тај систем још увек идеал а не реалност, постављено питање тражи одговор. У Комисији су изражена различита мишљења. По једном, ово питање задире у саме људске односе и има и своју етичку страну: захтев за постојање само једног уџбеника ствара одређене приви-

легије (чак монопол), учвршћује хијерархију која не мора увек да одговара стварним вредностима, онемогућава напредовање, извор је рђавих односа. Отуда, писање уџбеника не треба да буде нечије искључиво правно, него, у најмању руку, ствар договора (између наставника на предмету, у оквиру Катедре, и сл.). По другом мишљењу, није целисходно да сваки наставник на предмету пише свој уџбеник, из следећих разлога: професор треба да уџбенику да „своју боју“ (иначе нема смисла писати више уџбеника), да прави „своју школу“, а да то ипак не значи монопол; са друге стране, ако на истом предмету постоји више уџбеника који су садржински конкурентни, поставља се питање шта обавезује студенте на испиту? Предлози који прибљавају ова два схватања састоје се у следећем: треба инсистирати на придржавању наставног програма приликом писања уџбеника, да би се избегле поменуће садржинске разлике; развијати метод колективног рада на изради уџбеника; само се по себи разуме да на испитима треба неговати коректан однос према студентима који уче из туђег уџбеника, као и иначе однос према постојећим другим уџбеницима.

У завршном делу реферата истакнута су и нека друга питања уочена у Комисији за реформу, али о којима нису заузимани одређени ставови: како постићи јасно разграничење материје између појединих наставних предмета и избећи поклапања која постоје (што је између осталог и резултат увођења двостепене наставе и каснијег напуштања овог система, честе промене наставних програма и сл.); да ли је у стварању наставних програма појединих предмета (нарочито нових) довољна реч факултетских органа (често то фактички нису ни катедре него сам наставник), или је потребно учешће и других заинтересованих лица (из привреде, правосуђа и сл.); треба ли поставити обавезу наставника који предаје одређени предмет на коме нема уџбеника да у одређеном року уџбеник напишу; каква је улога Комисије за уџбенике Факултетског већа; итд.

У интересантној и веома плодној дискусији било је речи о питањима постављеним у реферату, али и о неким другим.

Насупрот схватању да разговори ове врсте мало могу практично да користе, тј. да измене постојеће стање (др О. Станковић), истакнуто је да питања у вези са уџбеником заслужују посебну пажњу из разлога што је уџбеник једини објективан приказ онога што се предаје и онога што се тражи од студента и да је то књига са којом студент највише другује и која врши највећи утицај на њега (др Д. Стојчевић), јер је познато да студенти мало шта читају ван уџбеника и да то што у њему науче после најјачава оно што виде у пракси — бар за прво време (др В. Димитријевић).

Такође и у погледу обима уџбеника изражена су различита схватања: насупрот мишљења прихваћеном у Комисији за реформу, по неким, постављање пропорција у вези са обимом може више да штети него да користи писцу уџбеника (др М. Јездић).

Највише је полемике изазвало питање садржинске концепције уџбеника. По једнима, уџбеник не треба да се ограничи само на тзв. стандард знања, он треба да је више од материјала за рад студената: он треба да врши одређени утицај на стварање права, на развијање научне мисли, и стога треба да садржи (често и на оригиналан начин) критичке анализе и потребну научну апаратуру (др Р. Буровић). Питање круга лица којима уџбеник служи не може да буде занемарено, напротив, треба водити рачуна о томе да се уџбеником, хтели то или не, користе и пракса и законодавац и да тај утицај може да буде веома значајан (на пример, у погледу пословних веза са иностранством) (др М. Јездић). — По другима, треба разликовати научно дело од педагошког става: студенти се не баве науком, уџбеник је само штиво за припремање испита; уџбеник не сме да буде оптерећен великим бројем фуснота, сувише великим уводним делом, он треба да буде „лито“ штиво, а не компликовано и нејасно (др О. Станојевић). Уџбеник треба да садржи чисте дефиниције, јасне основне појмове, на праксу се треба позвати само код основних питања; осим тога

корисна су контролна питања која студенту помажу да се учи формулацију одговора (др А. Гамс).

О питању потребе постојања више љубеника на истом предмету било је такође изражено више интересантних мишљења. По једнима, реч је о лажној дилеми (један или више љубеника?), јер нико не може бити спречен да пише љубеник нити спречен да учи по њему; слобода науке је нешто што се подразумева, само, основно је питање да ли је љубеник добар или није (да би био нешто оригинално он треба да је синтеза стваралаштва од најмање 10—15 година) (др О. Станковић). Према томе, ништа не смета да има и више љубеника ако има оних који могу да их напишу, само је питање шта тај љубеник представља (др М. Јездић). Ако би се остварио систем тзв. паралелне наставе (о чему постоје предлози у Комисији за реформу) у коме би сваки наставник водио „своје“ студенте кроз целокупни процес наставе, вежбе, семинаре, итд., онда би чак било и пожељно гајити индивидуалност професора, који би предавао по свом љубенику; међутим, љубеник не би требало писати само ради каријере, него онда када аутор стварно нешто ново има да каже (др Д. Стојчевић). Питање које, по једном мишљењу, овде не може бити занемарено јест однос снага који постоји међу људима, који су често лични и осетљиви, а што је, опет, све слика и одраз стања у друштву: тако, налазимо се у процесу сталног реформисања правног система те је тешко писати љубеник када се доводе у питања неки основни правни принципи (на пример, питање правног субјективитета основне организације удруженог рада) при чему разне дисциплине које се предају у истој школи дају различита решења у основним проблемима (на пример, Уставно право и Грађанско право), а то је супротно педагошким принципима (др А. Гамс).

Из низа других питања о којима је био речи у овој веома занимљивој и корисној дискусији наводимо следећа: у нашим љубеницима има још увек веома много историцизма, затим излагања са позиција грађанског друштва, а недовољно развијене марксистичке мисли и савремених решења (др М. Курдулија); поред свега што је речено, треба водити рачуна и о финансијској способности студената да купе љубеник — поготову ако је реч о тзв. љубеничком материјалу (др М. Јездић); не треба сувише инсистирати на отклањању поклапања материје која се излаже у љубеницима различитих предмета из страха да не буде понављања, јер тада може доћи до запостављања извесних важних питања (нарочито у тзв. граничним областима), а што је много горе од понављања (др В. Димитријевић); најзад, основна претпоставка за побољшање квалитета љубеника јесте постојање једне научне атмосфере са финим показатељима, лишене личних момената, а то може да оствари само једна средина у којој је развијена критичност и толерантност мишљења (др О. Станковић).

Др Предраг Шујевић

НАГРАДЕ СТУДЕНТИМА ПОВОДОМ ГОДИШЊИЦЕ СМРТИ АЛБЕРТА ВАЈСА

Поводом педесетогодишњице Змајеве смрти написао је Борислав Михајловић Михиз: „Оцењено је, мислим с правом, најмање вреде они народи који не поштују своје мртве“. Трбало би додати: нарочито онда када су ти мртви и те како живи“ (Књижевни разговори, стр. 253).

Овог пролећа навршило се девет година од смрти професора Алберта Вајса. Игром случаја Алреbt Вајс је преминуо 4. априла на сам Дан студената Београдског универзитета. Тим поводом је и ове године у оквиру Општег семинара за историју државе и права и Клуба пријатеља Римског права »Forum romanum« одржана комеморативна свечаност и подела награда из фонда „Алберта Вајса“ за најуспешније радове из правне лично-